

DÜNYA ÇOCUK HAKLARINA VE TÜRKİYE'DEKİ KORUYUCU AİLE HİZMETİNE GENEL BİR BAKIŞ

Sencer Ozan TOKER

Ege Üniversitesi Mediko - Sosyal Sağlık Birimi, İzmir

ÖZET:

Bu makalede, dünya çocuklarının hakları ve Türkiye'de mevcut olan korunmaya muhtaç çocuklara sunulan Koruyucu Aile Hizmeti ile ilgili olarak genel bilgiler verilmektedir. Türkiye'de ilk olarak 1949 yılında uygulanmaya başlanmış olan Koruyucu Aile Hizmeti, zaman içinde çeşitli zorluklar sebebiyle uygulanamamıştır. 1990 yılında imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de işlerlik kazanmasıyla, özellikle de 1993 yılından itibaren Türkiye'de Koruyucu Aile Sistemi daha başarılı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk Hakları, Dünya, Sosyal Hizmetler, Koruyucu Aile, Türkiye

SUMMARY:

In this review, general information about the rights of children in the World and Protective Family Service in Turkey has been given to the readers. Protective Family Service in Turkey had been applied in 1949 for the first time. But in following years, because of various problems, application of Protective Family Service had been stopped. In 1990, Declaration of The Rights of Children was approved by the Turkish Government and so Protective Family Service in Turkey has been applied more successfully since 1993.

Key Words: Rights of Children, World, Social Services, Protective Family, Turkey

Dirim 2005; 80 (2): 53-57

Yazışma adresi: Sencer Ozan Toker

P.K. 17 35541 Bostanlı - İzmir

GİRİŞ

Çocuk dendiği zaman insan yavrusu, bir anayla bir babanın dünyaya gelmesine sebep oldukları yavruları, küçük yaştaki kız veya oğlan gibi tanımlar aklımıza gelmektedir. Korunmaya muhtaç çocuk ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Ana veya babası veya her ikisi de olmayıp hiçbir kimse tarafından sahip çıkılmayan,
- Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,
- Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen,
- Ana veya babası veya her ikisi tarafından ihmal edilip, seks ticaretine, dilencilığe, alkolü içkilere veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan; böylece, başıboşluğa sürüklenen sahipsiz kalmış çocuklardır (1, 2).

Dünya Çocuklarının Haklarıyla İlgili Bildirgeler ve Sözleşmeler

Dünyadaki tüm çocukların ve özellikle de korunmaya muhtaç olanların doğuştan gelen, çeşitli yasalar, bildirgeler ve sözleşmeler ile tanımlanan hakları mevcuttur. Dünya çocuklarının hakları ile ilgili ilk bildirge 26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni kabul etmiş ve bu bildirgeyi takiben 20 Kasım 1959 tarihinde Dünya Çocuk Hakları Bildirisi Birleşmiş Milletlerce kabul edilmiştir. Ancak, zamanla iyi niyet ifadesinden öteye gitmeyen bildirgelerden ziyade uluslararası kalıcı belgeler ve ülkeleri bağlayıcı nitelikteki sözleşmelere gereksinim olduğu anlaşılmıştır. Böylece 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kabul edilmiş ve tüm üye ülkelerin imzalarına açılmıştır. Ayrıca, her yıl Kasım ayının 20. günü tüm dünyada "Çocuk Hakları Günü" olarak

kutlanmaya başlamıştır (1, 3).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 14 Eylül 1990 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmış olmasına rağmen, ancak 09 Aralık 1994 tarihinde bazı çekincelerle TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından onaylanmıştır. 1995 yılının Ocak ayında bu sözleşme ile ilgili koordinatör kurum olarak SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) devletçe görevlendirilmiştir. Ayrıca bu sözleşmenin Avrupa'daki uygulamalarını detaylı olarak düzenleyen diğer bir sözleşme olan Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi de 25 Ocak 1996 tarihinde Avrupa ülkelerinin imzalarına açılmıştır. Çocukların ve özellikle de korunmaya muhtaç çocukların haklarını düzenleyen çeşitli maddeler içeren Avrupa Sözleşmesini, Türkiye 09 Haziran 1999 tarihinde imzalamış; fakat, 18 Ocak 2001 tarihinde uygulamaya koyabilmiştir (4).

Yukarıda bahsedilen Çocuk Hakları Bildirgelerinin ve Çocuk Hakları Sözleşmelerinin içerikleri tüm dünya çocuklarının haklarını uluslararası boyutta korumayı amaçlamaktadır. Bu bildirge ve sözleşmelerde aşağıda maddeler halinde belirtilen temel unsurlar yer almaktadır:

- 1- İnsan hakları kapsamında çocuk haklarından ırk, renk, cins, din, uyruk ayrımı olmadan tüm dünya çocukları, eşit ve istisnasız yararlanmalıdır.

- 2- Tüm dünyadaki çocuklara sağlıklı ve normal bir şekilde özgür ve gururla büyüyeabilmeleri için özel koruma, fırsatlar ve hizmetler sunulmalıdır.

- 3- Her çocuğun bir isminin ve tabiyetinin olması gereklidir.

- 4- Tüm dünyadaki çocuklara yeterli ve dengeli beslenme, barınma, eğlenme ve sağlık hizmetlerini kapsayan sosyal güvenlik hizmetleri eşit bir şekilde sağlanmalıdır.

- 5- Engelli olan çocuklara özel bakım, eğitim hizmetleri verilmeli ve bu çocuklara her açıdan yakın ilgi gösterilmelidir. Dünya çocuklarına gereken şefkat, sevgi, anlayış ve güvenlik

atmosferinin öncelikle ailesi ve tüm toplum tarafından sağlanması gerekir.

6- Parasız eğitim, eğlence ve kişisel yeteneklerin gelişimi açısından tüm çocuklara eşit fırsatlar tanınmalıdır.

7- Olağanüstü durumlarda, savaşlarda ve doğal afetlerde tüm çocuklar öncelikle ve derhal korunmaya alınmalı ve rahatlatılmalıdır.

8- Tüm çocukların ihmal edilme, zalimlik ve istismara uğrama açılarından sürekli ve titizlikle korunmaları gerekir.

9- Dünyadaki tüm çocuklar ırksal, dinsel veya diğer ayrımların her türlüşünden korunmalı, barış ve evrensel kardeşlik ruhuyla yetiştirilmelidirler.

10- Çocukların birey ve insan olarak haklarının korunması için, adli bir makam önünde kendilerini ilgilendiren davalarda bazı usuli haklar kendilerine sağlanmalıdır; bu hakların bizzat kendileri veya diğer şahıslar ya da kurumlar aracılığı ile kullanılması kolaylaştırılmalıdır.

11- Çocukların adli bir makam önünde boşanma, velayet ve çeşitli şahsi konularında ve çocukları bizzati etkileyen aile hukuku davalarında onlara söz hakkının verilmesi gerekir. Ayrıca, bu tür davalarda ve yasal işlemlerde çocukların en fazla yararına olabilecek çözümler tercih edilmeli ve gerektiğinde çocukların da görüşlerine başvurulmalıdır.

12- Çocuğun öncelikle ailesi yanında, bu mümkün olmadığı takdirde ise uygun bir aile ortamı içinde yaşamını sürdürmesi ve gelişmesi hakkı vardır (4 - 6).

Çocuğun ve Ailenin Korunması Hususunda Türkiye’de Yapılmış Olan Çeşitli Yasal ve Anayasal Düzenlemeler

Türkiye’de şu anda yürürlükte bulunan 1982 Anayasa’sının 41. maddesine göre “Aile Türk Toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uy-

gulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” denmektedir.

Yine Anayasamızın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Anayasamızın 61. maddesinde de “Devlet korumaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur” denmektedir. En önemlisi de, Anayasamızın 56. maddesinde, başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere toplumumuzun tüm kesimlerinin beden ve ruh sağlıklarının korunmasının devletin öncelikli görevi olduğu belirtilmektedir (7).

Genç Türkiye Cumhuriyeti’nde sağlık, sosyal güvenlik ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili yapılmış olan yasal düzenlemelere paralel olarak, çok başarılı hizmetler de gerçekleştirilmiştir. Özellikle anne ve çocuk sağlığı alanlarında yapılan hizmetler olumlu sonuçlarını vermiştir. Örneğin;

Ülkemizdeki 5 yaş altındaki çocukların ölüm hızı, 1960 yılında binde 219 iken, 1990 yılında bu oran binde 78 olmuş, 2000 yılı itibarıyla ise bu oran binde 48’e kadar düşmüştür. Bu hızın daha da azalarak binde 10’un altına düşmesi hedeflenmiştir. Yine ülkemizin önemli bir sağlık göstergesi olan Bebek Ölüm Hızı, 1960 yılında binde 163 iken, 1990’larda binde 60 ila 70’ler arasında değişmiş ve 2000 yılı itibarıyla bebek ölüm hızı binde 38’e kadar düşmüştür. Ülkemizdeki Anne Ölüm Hızı da 1990’ların başında yüzbinde 180 iken, 2000 yılında yüzbinde 130’a kadar düşürülebilmıştır. Ülkemiz insanların doğuştan beklenen ortalama yaşam sürelerinde de olumlu bir artış izlenmektedir. 1960’lı yıllarda bu süre 52 yıl iken, 1970 yılında 56 yıl olmuş ve 2000 yılı itibarıyla doğuştan beklenen ortalama yaşam süresi 70 yıl olmuştur (8 – 10).

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti sağlık göstergelerini iyi-

leştirme açısından büyük bir çaba içerisinde olumlu adımlar atmaktadır. Devletimiz sağlık sektöründeki bu yoğun çabaların yanısıra, korunmaya ve bakıma gereksinimi olan, başta çocuklarımız olmak üzere tüm yurttaşlarımıza yönelik çeşitli hizmetleri de düzenlemektedir. Bu hizmetlerin düzenlenmesini ve çağdaş normlara uygun olarak verilmesini, 1983 yılında kurulmuş olan SHÇEK sağlamaktadır (1).

SHÇEK ve Koruyucu Aile Hizmeti

SHÇEK Türkiye'nin en köklü kurumlarından birisi olarak; ekonomik, sosyal ve psikolojik yönlerden desteğe, korunma ve bakıma gereksinimi olan başta çocuklarımız olmak üzere tüm yurttaşlarımıza hizmet vermektedir. Bu kurumumuz 2828 sayılı kanun çerçevesinde 24 Mayıs 1983 tarihinde en son haliyle oluşturulmuştur (11).

Koruyucu Aile Uygulaması ülkemizde ilk olarak 1949 yılında başlamıştır. 1952 yılında bu uygulama genişletilmiş olup, 1961 yılında UNICEF'in de desteği alınarak uygulamaya devam edilmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllarda uygulamada yetersizlikler gözlenmiş olup, zaman zaman Koruyucu Aile Uygulaması'na ara verilmiştir. 1990 yılında imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de işlerlik kazanmasıyla, özellikle de 1993 yılından itibaren, Türkiye'de Koruyucu Aile Sistemi daha başarılı bir şekilde uygulanmaya başlamıştır.

Koruyucu aile bakımının çocuğa sağladığı aile ortamı, çocuğun psiko-sosyal gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Kurum bakımının çocuk üzerindeki etkilerine yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu bakım türünün sadece pahalı olmadığı, aynı zamanda çocuğun gelişimini bazı yönlerden eksik ve olumsuz yönde tamamlamasına da yol açtığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle günümüzde, tüm dünyada korunmaya muhtaç çocuklar için en çok tercih edilen bakım şekli "Koruyucu Aile Bakımı" olmuştur (12).

Ülkemizde, T.C. vatandaşı olan, Türkiye'de sürekli ikamet eden, okur-yazar olan, düzenli bir geliri olan, 30 yaşın üzerindeki, evli veya bekar, çocuklu ya da çocuksuz olup, çocuğun öz anne, babası ya da vasisi dışındaki herkes koruyucu aile olabilir. Bu hususta kişiler yaşadıkları il merkezinde bulunan İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne başvurabilirler. Ayrıca Koruyucu Aile Hizmeti konusunda en güncel ve daha detaylı bilgiler SHÇEK'nun ilgili web sayfasından da alınabilmektedir (www.shcek.gov.tr).

SONUÇ

Dünyadaki tüm çocukların ve özellikle de korunmaya muhtaç olanların doğuştan gelen, çeşitli yasalar, bildirgeler ve sözleşmeler ile tanımlanan hakları mevcuttur. Çocuklarımız ve tüm dünyanın çocukları, ailelerinin, içinde yaşadıkları toplumların, ülkelerinin ve evrensel boyutta tüm insanlığın temel taşıdır ve geleceğin yegane teminatıdır.

Bu kadar önemli olan çocuklarımızın, özellikle de korunmaya muhtaç olanlarının refah düzeylerini yükseltmek, onların her türlü hakkını savunmak hem ulusal hem de uluslararası boyutta hepimizin görevidir. Bu bağlamda, Türkiye'de Koruyucu Aile Hizmetlerine gereken önemin verilmesi de en önde gelen sorumluluklarımızdandır.

KAYNAKLAR

1. Toker SO. Dünya çocuk hakları bildirisi ve Türkiye'de korunmaya muhtaç çocuklara sunulan hizmetler. *Toplum ve Hekim* 1993; 57: 52-54.
2. Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Cilt 3. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1990.
3. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (Ulusal İlk Rapor). Ankara: SHÇEK Yayınları, 1999.
4. Resmi Gazete Web Sayfası. http://www.basbakanlik.gov.tr/resmi_gazete (Aralık 2003).
5. SHÇEK Web Sayfası. http://www.shcek.gov.tr/dosyalar/cocuk_hizm.htm (Ekim 2003).
6. Tümerdem Y. Halk Sağlığı (Toplum Hekimliği) Kitabı (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3625, 1992: 19-23.
7. Yeni Anayasamız (1982). İzmir: Bilim Dağıtım Yayınları, 1983: 34-44.
8. *The State of The World's Children 1998*. New York: A publication of UNICEF (United Nations Children's Fund), Oxford University Press, 1998.
9. *The State of The World's Children 2000*. New York: A publication of UNICEF (United Nations Children's Fund), 1998.
10. Dünya Çocuklarının Durumu 2001. Ankara: UNICEF (United Nations Children's Fund) Türkiye Temsilciliği'nin Yayını, 2001.
11. Tüm Toplu Sağlık Mevzuatı. İstanbul: Yasa Yayıncılık, 1986.
12. SHÇEK Web Sayfaları. www.shcek.gov.tr. (Ocak 2004).